

*Товма М. І., кандидат психологічних наук,
заступник начальника Академії по роботі
з особовим складом Академія ВВ МВС
України (м. Харків)*

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ, ЯК УМОВА УСПІШНОЇ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ОФІЦЕРА

У статті визначено сутність, зміст інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання майбутніх офіцерів в процесі навчання у ВВНЗ як умови їх успішної професіоналізації.

В статті определена суцність, содержание интенсификации профессионально-ориентированного обучения будущих офицеров в процессе обучения в ВВУЗе как условия их успешной профессионализации.

The matter and the content of professionally-oriented education intensification of future officers during their education at military universities as a condition of successful professionalization are determined in the article.

Постановка проблеми. Процес реформування внутрішніх військ МВС України, складність завдань, які поставлені перед ними, визначають необхідність інтенсифікації професійної підготовки майбутніх офіцерів, що може бути досягнуте з допомогою вдосконалення професійно-орієнтованого процесу засвоєння знань, формування професійно важливих якостей, навичок і вмій.

Різні автори по-різному визначають інтенсифікацію процесу навчання: одні роблять акцент на зростанні продуктивності навчальної праці і збільшенні обсягу навчального матеріалу, інші – на скороченні часу засвоєння матеріалу, треті – на зменшенні затрат психічних ресурсів людини при збільшенні об'єму навчального матеріалу [4].

Нині відбувається активний науковий пошук методів та засобів навчання, які б дозволили підвищити темп засвоєння знань, не знижуючи при цьому якості професійної освіти. Однак у цілісному вигляді проблема інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання під час підготовки майбутніх офіцерів у ВВНЗ на даний час розроблена недостатньо. Тому протиріччя між необхідністю інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання майбутніх офіцерів та відсутністю науково обґрунтованих ефективних способів та прийомів його здійснення зумовили актуальність проблеми визначення сутності та змісту процесу інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання у ВВНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що у вітчизняній і закордонній психології та педагогіці розглядалися різні аспекти здійснення інтенсифікації навчання. Так В.В. Давидов

висунув положення щодо збільшення умовних одиниць засвоєння навчального матеріалу, доцільності видалення концентрів (повторів) у навчальних програмах, що забезпечувало б економію учбового часу, покращувало б процес засвоєння матеріалу й давало можливість ввести в навчання додаткові необхідні розділи навчальних предметів [5].

Л.В. Занков пропонував будувати навчання на високому рівні складності та з використанням швидкого темпу засвоєння знань, що стимулювало б загальний розвиток учнів, слухачів, студентів [1].

П.Я. Гальперин, Н.Ф. Тализіна, які створили стратегію навчання як планового формування розумових дій учнів, здійснили свій внесок в інтенсифікацію розумового розвитку учнів [1].

Послідовник П.Я. Гальперина Б.Ц. Бадмаєв способами підвищення ефективності й прискорення навчання пропонує обрати не тільки удосконалення методик навчання, формування вмій та навиків, але й використання мотиваційної і орієнтаційної основи засвоєння знань [6].

В.І. Шаталов, який розробив опорні конспекти як засіб концентрованого наочного викладення каркасу змісту навчального матеріалу, показав, що використання даних конспектів (компактів) приводить до значного прискорення й підвищення якості засвоєння основного матеріалу, звільняє велику кількість часу для засвоєння додаткового матеріалу [2]. У вищезгаданих підходах інтенсифікація навчання досягалася за рахунок стимулювання розумового розвитку учнів, їх навчальної та пізнавальної діяльності.

Болгарський дослідник і практик Г. Лозанов запропонував шляхи інтенсифікації, які

підсилюють емоційну, мотиваційну, перцептивну, мнемічну сторони психічного розвитку осіб, які навчаються, що забезпечувало ефект прискорення навчання [3]. Його система навчання, що названа була ним сугестивною, будувалася на основі сугестії (навіювання) учням впевненості у своїх значних ще невикористаних резервах розвитку. При цьому Г. Лозанов спирався на такі засоби інтенсифікації, як емоційно-мотиваційну сугестивну установку, особливий темп, ритм та інтонацію викладання матеріалу емоційну розслабленість ("псевдоконцертність"), що понижують бар'єри недовіри до педагога. Новим було використання каналів неусвідомленого сприйняття, периферійної уваги, що сприяло засвоєнню більшого об'єму матеріалу, а також сугестивного підкріплення, яке полегшувало запам'ятовування (гіпермнезія). Г. Лозанов вважав важливим показником сугестивного навчання відсутність втоми, бадьорість, прилив сил як у осіб, що навчаються, так і у педагога після занять.

На теперішній час виникають нові можливості використання ідей інтенсивного викладання у руслі акмо-орієнтованого навчання (С.О. Анісімов, О.С. Анісімов, П.В. Беспалов, О.О. Бодаєв, А.О. Деркач, Л.А. Галіцейська, В.Г. Зазикін, Р.Л. Кричевський, Н.В. Кузьміна, А.К. Маркова, А.Ю. Панасюк, В.В. Петрусинський, І.Н. Семенов, Ю.В. Сіягин, О.А. Яблокова та інші) [1]. Мобілізація резервів психічного розвитку здійснюється за рахунок мотиваційних установок осіб, які навчаються та побудови дидактичних систем, що розкривають способи їх руху до вершин професіоналізму та зрілості особистості.

Аналіз праць цих авторів показує, що в їх дослідженнях визначені різноманітні підходи щодо інтенсифікації навчання у різних навчальних закладах, але питання інтенсифікації навчання курсантів вищих військових навчальних закладів розглянуті недостатньо повно.

Актуальність зазначеної проблеми, недостатнє її теоретичне і практичне розроблення для вищих військових навчальних закладів й обумовило необхідність розгляду проблеми інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання, як умови успішної професіоналізації майбутнього офіцера.

Метою статті є визначення науково обґрунтованих ефективних способів і прийомів здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання майбутніх офіцерів.

Виклад основного матеріалу. Як свідчать результати психологічних досліджень [4] професійне навчання конкретній професії, метою якого є формування особистості професіонала, включає: систему знань, вмінь і навичок за даною професією; систему професійно-важливих якостей, які забезпечують використання знань, вмінь і навичок; систему мотивації до діяльності, що включає емоційний, навчально-пізнавальний та оціночний компоненти. Також встановлено, що професійне навчання майбутніх офіцерів у ВВНЗ здійснюється за трьома напрямками: фундаментальна академічна підготовка за спеціалізацією; спеціальна прикладна підготовка – засвоєння спеціальних знань та інструментарію професійної практичної діяльності; практична підготовка, що полягає у формуванні практичних умінь і навичок виконання професійної діяльності.

Торкаючись змісту навчання майбутніх офіцерів, необхідно не плутати поняття, називаючи спеціальну прикладну підготовку практичною, забуваючи, що останню неможливо засвоїти під час навчання. Адже ретельний розбір алгоритму виконання типових службово-бойових завдань в навчальних аудиторіях (а часто саме цим обмежується "практичне" навчання майбутніх офіцерів), без навичок практичних дій залишатиметься лише теоретичною, хоча й спеціальною підготовкою [2].

Організувати повноцінну практику в стінах ВВНЗ звичайно ж проблематично. Однак, потрібно прагнути охопити всі три названі напрями. Адже без практичної підготовки спеціаліст буде лише теоретиком (хоч і таким, що володіє практикою теоретично), без спеціальної підготовки він буде дилетантом, а без фундаментальної – у кращому випадку, ремісником. Недостатня практична компетентність – причина того, що такий офіцер після навчання часто не в змозі у повному обсязі виконувати службові обов'язки.

Аналізуючи компетентність і професіоналізм майбутнього офіцера, можна виділити наступні рівні професійної підготовки: рецептурний – дії за готовими схемами в стандартних ситуаціях (нестандартних ситуаціях йому складно знайти оптимальне рішення); алгоритмічний – вибір алгоритму вирішення типової ситуації (на цьому рівні вже можливий найпростіший аналіз ситуацій, їх класифікація й узагальнення, пошук

Питання психології

універсальних способів розв'язання, тобто спроба стандартизувати нестандартні ситуації); стратегічний – відрив від готових рецептів і стандартних алгоритмів, вироблення творчої стратегії пошуку рішень у нестандартній ситуації.

Вище викладене свідчить про те, що покращення навчання, компетентності і професіоналізму майбутнього офіцера визначається необхідністю інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання, яке є умовою успішної професіоналізації майбутнього офіцера.

Як показують проведені дослідження, у більшості ВВНЗ не в повну силу використовуються можливості навчально-виховного процесу для інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання майбутніх офіцерів, які можуть сприяти зростанню об'єму засвоєння навчального матеріалу без збільшення затрат часу і зусиль тих хто навчаються і навчас. Процес інтенсифікації повинен бути пов'язаний з якістю засвоєння знань, формування навичок і вмінь, а також професійно важливих якостей, які цьому сприяють.

Інтенсифікацію професійно-орієнтованого навчання курсантів у ВВНЗ під час планових занять, самостійної підготовки та під час стажувань у військах доцільно здійснювати у три періоди: підготовчий, в ході навчання і заключний.

У процесі підготовчого періоду для здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання курсантів доцільні:

- проведення поглибленого психологічного обстеження з визначенням рівня сформованості професійно значущих якостей, необхідних курсанту для оволодіння спеціальністю за фахом, урахування його потенційних можливостей з метою підвищення ефективності професійної підготовки до службово-бойової діяльності;

- підготовка командирів підрозділів, їх заступників з виховної роботи, науково-педагогічних працівників, психологів до здійснення ефективних психолого-педагогічних впливів, використання інноваційних способів та прийомів у навчально-виховному процесі;

- навчання курсантів методам самовдосконалення; внесення змін в навчальні і робочі програми дисциплін, які вивчаються з метою забезпечення інтенсифікації навчання.

Проведення поглибленого психологічного обстеження доцільно здійснювати таким чином:

- доповнити існуючу систему професійно-психологічного відбору проведенням відбору абітурієнтів у ВВНЗ за майбутніми спеціальностями на підставі професіограм за фахом;

- визначити необхідні й достатні професійно важливі якості для кожної спеціальності і спеціалізації курсантів, що дозволить більш якісно визначити їх професійну придатність та здійснювати прогнозування процесу професіоналізації за конкретним видом діяльності.

Основними напрямками підготовки суб'єктів навчання є:

- перший – підготовка до здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання під час планових занять, самостійної підготовки та під час стажувань у військах;

- другий – надання допомоги курсантам у формуванні професійно важливих якостей і здійсненні професійного самовдосконалення;

- третій – удосконалення психолого-професійної спрямованості професійної підготовки курсантів щодо формування їх професійно важливих якостей.

Реалізація першого напрямку досягається проведенням циклу лекцій і семінарів за змістом: інтенсифікація професійно-орієнтованого навчання; сутність професійно важливих якостей; ефективні способи, прийоми і умови здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання майбутніх офіцерів; форми й методи формування професійно важливих якостей; організація і методика проведення тренінгів з формування навичок, вмінь і професійно важливих якостей.

Під час реалізації другого напрямку підготовки суб'єктів використовується проведення семінарів за змістом: сутність і зміст самовдосконалення; методика проведення індивідуального консультування з питань формування навичок, вмінь і професійно важливих якостей та здійснення професійного самовдосконалення курсантів; складання плану самовдосконалення на період професійної підготовки й умови його виконання.

Реалізація третього напрямку досягається проведенням семінарів, круглих столів, брифінгів, на яких аналізуються результати здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання і дієвість способів,

Питання психології

прийомів й умов здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання, розробляються пропозиції щодо вдосконалення психолого-професійної спрямованості професійної підготовки курсантів.

Реалізація основних напрямів підготовки об'єкта професійно-орієнтованого навчання до здійснення його інтенсифікації досягається: проведенням циклу лекцій, бесід, семінарів про сутність і зміст інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання; проведенням тренінгів; переглядом художніх, телевізійних фільмів за тематикою службово-бойової діяльності військовослужбовців внутрішніх військ в особливих і екстремальних умовах; виступами ветеранів внутрішніх військ присвячених професійній діяльності офіцерів та залежності її успішності від засвоєних знань, сформованості навиків, вмінь й професійно важливих якостей.

Однією з форм розвитку інтеграції суб'єктів і об'єктів досліджуваного процесу, яку доцільно використовувати, є виконання кваліфікаційних, курсових, контрольних робіт і написання рефератів з проблем підготовки до професійної діяльності.

Реалізацію заходів підготовчого періоду за визначеними напрямками доцільно здійснювати перед початком навчального року. Якісну оцінку готовності суб'єктів і об'єктів інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання необхідно здійснювати методами проведення індивідуальних співбесід і круглого стола.

Таким чином, проведення різних видів занять та заходів з суб'єктами і об'єктами інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання буде сприяти більш якісній підготовці курсантів до професійної діяльності.

При здійсненні інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання науково-педагогічним працівникам доцільно використовувати:

- різні види матеріалів інформаційно-навчального, організаційно-стимулюючого, тренінгового характеру й інші;

- педагогічні завдання, які відрізняються психологічним змістом і спрямованістю на різні сторони розвитку курсантів (знання, уміння, навички й особистісні якості майбутніх офіцерів);

- прийоми психолого-акмеологічного саморозвитку навиків, вмінь і професійно важливих якостей особистості майбутнього офіцера;

- проведення спеціалізованих соціально-психологічних тренінгів. У результаті проведених досліджень встановлено, що поєднання традиційної фахової підготовки зі спеціально організованим тренінговим компонентом приводить до значних динамічних змін у розвитку показників психологічних підструктур, які забезпечують успішне виконання службово-бойових завдань;

- формування мотивів самовдосконалення. Це досягається шляхом: утворення мотивів зовнішніми чинниками – приклад психологів, науково-педагогічних працівників, командирів підрозділів і їх заступників з виховної роботи; утворення мотивів внутрішніми чинниками – індивідуальною спрямованістю на досягнення успіху в професійній діяльності. Важливою складовою формування мотивів самовдосконалення професійно важливих якостей майбутніх офіцерів є підготовка і проведення стажувань.

При підготовці майбутніх офіцерів до стажування і під час стажування доцільно:

- визначити типові службово-бойові ситуації, які виникнуть під час стажування і навички, вміння, професійно важливі якості, які в більшій мірі потрібні для їх вирішення; розкрити найбільш ефективні шляхи, засоби і прийоми їх вирішення;

- розробити практичні рекомендації майбутнім офіцерам щодо формування навичок, вмінь, професійно важливих якостей у процесі стажування;

- надати індивідуальні завдання майбутнім офіцерам щодо формування навичок, вмінь, професійно важливих якостей на період стажування з урахуванням їх особистісних особливостей;

- здійснювати проведення індивідуальних консультацій і надання психологічної допомоги майбутнім офіцерам щодо формування навичок, вмінь, професійно важливих якостей.

Для покращення процесу формування навичок, вмінь, професійно важливих якостей доцільно надавати допомогу майбутнім офіцерам у складних ситуаціях при роботі з підлеглими. Формами такої допомоги можуть бути схвалення, підказка, порада, аналіз дій, індивідуальна чи групова бесіда.

При здійсненні інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання науково-педагогічному працівнику доцільно: при реалізації технологічного підходу акцент робити на прогнозуванні, проектуванні, установці на результат, організації професійної підготовки,

Питання психології

контролі за навчальною діяльністю майбутніх офіцерів; при реалізації гуманістичного підходу акцент робити на емпатії, прийнятті іншої людини, імпровізації, емоційному саморозкритті. При здійсненні інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання доцільне гнучке поєднання гуманістичного й технологічного підходів.

Після закінчення ВВНЗ на заключному етапі здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання в процесі професіоналізації:

- оцінюються його результати;
- визначаються досягнення і недоліки роботи суб'єктів і об'єктів здійснення інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання;

- вносяться корективи у роботу командирів підрозділів, їх заступників з виховної роботи, науково-педагогічних працівників, психологів;

- розробляються конкретні рекомендації майбутнім офіцерам щодо самовдосконалення знань, навичок, вмінь, професійно важливих якостей та практичні рекомендації щодо інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання у ВВНЗ.

Таким чином, дослідження сутності і змісту інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання майбутніх офіцерів в процесі навчання у ВВНЗ дозволяє зробити наступні висновки:

1. Професійне навчання конкретній професії, метою якого є формування

особистості професіонала, включає: систему знань, вмінь і навичок у даній професії; систему професійно-важливих якостей, які забезпечують використання знань, вмінь і навичок; систему мотивації до діяльності, що включає емоційний, навчально-пізнавальний та оціночний компоненти.

2. Професійне навчання майбутніх офіцерів у ВВНЗ здійснюється за трьома напрямками: фундаментальна академічна підготовка за спеціалізацією; спеціальна прикладна підготовка – засвоєння спеціальних знань та інструментарію професійної практичної діяльності; практична підготовка, що полягає у формуванні практичних умінь і навичок виконання професійної діяльності.

3. Підвищення рівня компетентності і професіоналізму майбутнього офіцера визначає необхідність інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання, яке є умовою успішної професіоналізації майбутнього офіцера.

4. Інтенсифікацію професійно-орієнтованого навчання курсантів у ВВНЗ під час планових занять, самостійної підготовки та під час стажувань у військах доцільно здійснювати у три періоди: підготовчий, в ході навчання і заключний.

5. При здійсненні інтенсифікації професійно-орієнтованого навчання науково-педагогічному працівнику доцільно використовувати гнучке поєднання гуманістичного й технологічного підходів.

Література

1. Балашов В.А. Формирование профессиональных качеств у слушателей-пограничников в процессе профессионального обучения: дис. ...канд. пед. наук: 20.01.06 / В.А. Балашов. – Хмельницкий, 1996. – 263 с.
2. Зязюн І.А. Сучасні технології професійної підготовки особистості в умовах неперервної освіти / І.А. Зязюн // Персонал. – 2000. – № 5. – С. 7-14.
3. Зеер Э.Ф. Психология профессий: [учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед.] / Э.Ф. Зеер. – М.: Мир, 2008 – 329 с.
4. Поваренков Ю.П. Психологическая концепция профессионального становления личности / Ю.П. Поваренков // Звезды ярославской психологии; под ред. В.В. Козлова. – Ярославль: Изд-во Яр. ГУ, 2000. – С. 195–218.
5. Романова Е.С. Психология профессионального становления личности: Дис. ...доктора психол. наук. / Е.С. Романова. – М., 1991. – 284 с.
6. Фонарев А.Р. Психология личностного становления профессионала / А.Р. Фонарев. – М.: Ин-т психологии РАН, 1998. – 248с.